

Prosocijalno ponašanje i altruizam

Pavlović, Zrinka

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:167001>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij psihologije

Zrinka Pavlović

Prosocijalno ponašanje i altruizam

Završni rad

Doc.dr.sc. Silvija Ručević

Osijek, 2012

SAŽETAK

U najširem smislu, prosocijalno ponašanje se definira kao voljno, intencionalno ponašanje koje ima pozitivne posljedice za druge, dok se pod pojmom altruizam podrazumijeva istinski nesebično ponašanje bez očekivanja osobne nagrade za pružanje pomoći. Kako bi se objasnila motivacijska osnova prosocijalnog ponašanja, u radu su opisani normativni procesi uzimajući u obzir normu socijalne odgovornosti, recipročnosti i pravednosti, te kognitivni i emocionalni procesi. Prosocijalno i altruistično ponašanje u različitim situacijama također može biti dvostruko motivirano - situacijskim i individualnim faktorima osobe pomagača. Neki od činitelja koji se nalaze u podlozi prosocijalnog ponašanja objašnjena u ovom radu, a spadaju u domenu individualnih, su utjecaji osobina ličnosti pomagača, spol pomagača, kulturalne razlike, emocionalni činitelji, te osobine potencijalnog primatelja pomoći koji definiraju različito prosocijalno ponašanje i koji se smatraju kao jedni od važnijih činitelja prilikom odluke pomoći ili ne. Od situacijskih činitelja pobliže su opisani prisutnost drugih ljudi, broj pomagača i drugo.

Ključne riječi: prosocijalno ponašanje, altruizam, procesi u podlozi prosocijalnog ponašanja, socijalni i individualni činitelji.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PROSOCIJALNO PONAŠANJE I ALTRUIZAM.....	2
3. PROCESI U OSNOVI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA.....	3
3.1. Normativni procesi pomažućeg ponašanja	3
3.1.1. Norma socijalne odgovornosti	3
3.1.2. Norma recipročnosti.....	4
3.1.3. Norma pravednosti.....	5
3.1.4. Osobne norme	6
3.1. Kognitivni procesi.....	6
3.2. Emocionalni procesi	7
4. ČINITELJI U OSNOVI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA.....	9
4.1. Individualni činitelji.....	9
5.1.1 Osobine ličnosti	9
5.1.2 Spol pomagač.....	10
5.1.3 Kulturalne razlike.....	11
5.1.4 Emocionalni činitelji.....	12
4.2. Situacijski činitelji	14
4.2.1. Prisutnost drugih ljudi i broj pomagača.....	14
4.2.2. Ostali situacijski činitelji	15
ZAKLJUČAK.....	18
POPIS LITERATURE.....	19

1. UVOD

Socijalizacija se odnosi na usvajanje onog dijela kulture koji obuhvaća međuljudske odnose i njihov razvoj, dakle, predstavlja usvajanje oblika društvenog života (Pennington, 1998). S druge strane, suradnja, pomaganje drugima i slični oblici ponašanja predstavljaju jedan od najvažnijih ciljeva socijalizacije. Takvi oblici ponašanja nastoje se poticati radi održavanja skladnih interpersonalnih odnosa i harmoničnog funkcioniranja društvenih grupa. Jedna od glavnih ljudskih vrednota je moralna obveza pružanja pomoći onim osobama kojima je potrebno, nesretnim osobama ili pak onima koji se trenutno nalaze u nevolji. No, nerijetko se usvajaju i antisocijalna ponašanja, to jest negativni aspekti kontrole moralnosti (Vasović, 1975; prema Raboteg-Šarić, 1993). Mnoga istraživanja su se usmjeravala upravo na istraživanje i ispitivanje odnosa između razvijenosti i stupnja moralnosti te antisocijalnog djelovanja uz utvrđivanje zakonitosti kako moralnost osobe utječe na njezino socijalno poželjno ponašanje. Tek od šezdesetih godina ovog stoljeća se javlja potreba i zanimanje za proučavanje pozitivnih oblika ponašanja. Takvo ponašanje postaje jedno od najčešće istraživanih područja u socijalnoj psihologiji i u ostalim društvenim znanostima, osobito u razdoblju do osamdesetih godina 20. stoljeća. Ispitivanja su bila primarno potaknuta pasivnošću ljudi, kao na primjer nasilje nad drugima bez aktivnog angažiranja. Takve, i druge slične situacije potakle su brojna istraživanja odnosa između situacijskih činitelja i pružanja pomoći drugim osobama u nevolji (Dovidio, 1983; prema Raboteg-Šarić, 1993).

Svakodnevno nailazimo na primjere herojskog ponašanja. Takva ponašanja nazivaju se *prosocijalno ponašanje*. Činitelji prosocijalnog ponašanja su mnogobrojni: situacijska svojstva, svojstva osobe prema kojoj je pomoć usmjerena, ličnost pomagača, itd. Jedan vid prosocijalnog ponašanja je i *altruistično ponašanje* koje označava postupke koji su svjesni i pokrenuti s namjerom da se nekome pomogne, a usto zahtijevaju i stanovito žrtvovanje ili odricanje te se očituje u postupcima koji nisu potaknuti očekivanjem recipročne koristi. Nerijetko se pojmovi altruizma i prosocijalno ponašanje koriste kao sinonimi. Nadalje, prosocijalno ponašanje nije nužno motivirano altruističnim ponašanjem, niti je altruistično ponašanje nužno motivirano prosocijalnim ponašanjem.

2. PROSOCIJALNO PONAŠANJE I ALTRUIZAM

Pomaganje drugim ljudima bitan je kriterij moralnog ponašanja, stoga je «moralna obaveza» i jedna od glavnih ljudskih vrednota pružanje pomoći nesretnim ljudima i onima koji su u nevolji (Raboteg-Šarić, 1993). Prosocijalno ponašanje obuhvaća socijalna ponašanja kojima je u osnovi dobročinstvo, pomaganje drugima u zadovoljenju njihovih potreba ili otklanjanju teškoća. Nadalje, prosocijalno ponašanje se može, u najširem smislu, definirati i kao voljno, intencionalno ponašanje koje ima pozitivne posljedice za druge ljude. Prosocijalno ponašanje uključuje blagonaklonost, ljubaznost, materijalno pomaganje i moralnu podršku, empatiju i altruizam (Eisenberg i Miller, 1987; prema Raboteg-Šarić, 1993). Za razliku od antisocijalnog ponašanja, ovakva definicija označava i naglašava posljedice ponašanja koje su pozitivne te koje proizlaze iz takvog voljnog prosocijalnog ponašanja. Prilikom razmatranja prosocijalnog ponašanja, motivi koji mu prethode mogu biti raznoliki; može biti stvarna želja da nekome pomognemo, pokušaj dobivanja nekog oblika nagrade (na primjer odobravanje okoline) ili izbjegavanje kazne (kritike društva, osjećaj krivnje).

Autori različitih perspektiva definiraju altruizam različito. S jedne strane sociobiolog Wilson (1975; prema Wilson, 2005) definira altruizam kao «samo-destruktivno ponašanje koje se ispoljava kako bi se osigurala dobrobit drugih». Točnije, sociobiolozi nazivaju ponašanje kao altruistično ako su dobiti pomagača manji nego dobiti primatelja pomoći. Bar – Tal (1985, 1986; prema Piliavin i Charng, 2008) napominje kako sve definicije koje se zauzimaju za motivacijske aspekte altruizma se slažu s tim da altruistično ponašanje mora donijeti dobrobit drugoj osobi, mora započeti voljno i namjerno, te mora biti započeto i trajati jedino ako se ne očekuju vanjske nagrade za takvo ponašanje. No, ono što je svim autorima zajedničko je tumačenje altruističnog ponašanja kao posebnog oblika pomažućeg ponašanja koje je nesebično. Međutim, razlozi zbog kojih netko pomaže drugima mogu biti različiti: istinska briga za drugu osobu ili pak želja da se ostvare vlastiti interesi, očekivanje da će osoba kojoj se pomaže uzvratiti i slično (Raboteg – Šarić, 1993).

3. PROCESI U OSNOVI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

3.1. Normativni procesi pomažućeg ponašanja

Motivacijska osnova prosocijalnog ponašanja promatrana je kroz mnoga istraživanja. Na temelju njih utvrdilo se nekoliko modela koji na drugačije načine tumače povezanost situacijskih uvjeta i psiholoških procesa koji zajednički uvjetuju pojavu prosocijalnog ponašanja. Ovisno o tome kojim se procesima daje veća važnost, razlikuju se: *normativni*, *kognitivni* i *emocionalni modeli* (Raboteg-Šarić, 1993). Prema socijalno-normativnim objašnjenjima društvena očekivanja o tome što bi trebalo učiniti u određenoj situaciji, to jest anticipiranje društvenih odobravanja ili neodobravanja nekog postupka potiču prosocijalno ponašanje. Pri tome se smatra se da su tri norme relevantne za prosocijalno ponašanje: *norma socijalne odgovornosti*, *norma recipročnosti* i *norma pravednosti* (Dragun, 2001).

3.1.1. Norma socijalne odgovornosti

Prema normi socijalne odgovornosti koju su postavili Berkowitz i Daniels (1963; prema Clarke, 2003) pojedinac vjeruje da bi trebao pomoći osobama kojima je ta pomoć potrebna. Točnije, pojedinac će prije pomoći onim osobama za koje smatra da nisu uzrokovale situaciju u kojoj se trenutno nalaze i koja zahtjeva pomoć. U introspektivnoj analizi Oliner i Oliner (1988; prema Auhagen, 2001) su intervjuirali spasitelje Židova, te ih usporedili s grupom ljudi koji nisu intervenirali u toj situaciji. Dobiveni rezultati ukazivali su kako su oni koji su spasili Židove izražavali veći stupanj socijalne odgovornosti. No, povezanost između socijalne odgovornosti i prosocijalnog ponašanja ovisi dakako o karakteristikama situacije u kojoj se eksperiment provodi. Tako je, na primjer, socijalna odgovornost bolji prediktor prosocijalnog ponašanja kada se potencijalni pružatelj pomoći nalazi u situaciji u kojoj je pružanje pomoći relativno lako i brzo. U kolektivističkim društvima ovakvo vjerovanje je snažnije nego u individualističkim. Dakako, oni smatraju da je i ova norma, kao i ostale, univerzalna kroz kulture. Postavlja se pitanje ako je norma socijalne odgovornosti univerzalna diljem kultura zašto neki ljudi ne pomažu. Prema Clarku (2003) postoje tri objašnjenja. Kao prvo, moguće je da ovu socijalnu normu nisu svi naučili, iako su Berkowitz i Daniels (1963, prema Clarke, 2003) tvrdili da su norme univerzalne. Drugo, moguće je da je norma socijalne odgovornosti jedna od mnogih koje pojedinac posjeduje u nekoj situaciji te je on suočen s mnogim drugim ostalim normama. Treće, norma socijalne odgovornosti može biti preopćenita, te se ne može primijeniti na neke specifične situacije.

3.1.2. *Norma recipročnosti*

Jedna od normi recipročnosti je i Triversova evolucionistički orijentirana teorija recipročnog altruizma (1971, 1983; prema Kardum, 2003) koja objašnjava prosocijalno ponašanje među nesrodnicima. Osnovna postavka ove teorije kazuje kako je prosocijalno ponašanje favorizirano prirodnom selekcijom ako slijedi princip reciprociteta i ako je cijena koštanja za pomagača manja od koristi onoga tko prima pomoć. Nadalje, ako je cijena za pomagača niska, a koristi za primatelja pomoći su visoke, recipročni altruizam može biti koristan. Nekoliko je kritika upućeno ovom modelu, a to su da će osoba najvjerojatnije pomoći ako postoji visoki stupanj povjerenja između pomagača i primatelja pomoći, mora postojati stabilnost grupnog članstva, dugotrajnost grupe te visoki stupanj prepoznatljivosti među članovima grupe. Razmatrajući ove motive koje su u osnovi prosocijalnog ponašanja ne može se pravodobno predvidjeti kako će netko reagirati u određenoj situaciji. Zbog interindividualnih razlika koje postoje i koje određuju motivirano ponašanje ovaj pristup ne nudi objašnjenje normi koje su manje općenite i koje bi mogle predvidjeti individualno ponašanje. Zbog normi u nekoj situaciji mogu istodobno postojati različita ponašanja (Trivers, 1971, 1983; prema Kardum, 2003).

Na temelju Triversove teorije (1971; prema Kardum, 2003), Gouldner (1960) je naglasio kako ova norma govori ljudima kako trebaju pomoći onima koji su pomogli njima. On zastupa mišljenje kako je ova norma univerzalna, te da predstavlja važan dio ljudske prirode. Također vjeruje kako pritisak na osobu da se ponaša u skladu s normom recipročnosti ovisi o okolnostima pod kojima se pomažuće ponašanje odvija: koliko hitno je nekome potrebna pomoć, percepcija motiva drugih ljudi koliko su spremni pomoći, svjesnost o tome je li neka osoba pomogla dobrovoljno ili je prisiljena na to i drugo. Jedno od poznatijih istraživanja koje je proveo Regan (1971) istraživalo je normu recipročnosti u eksperimentalnim uvjetima. Dvoje studenata (jedan sudionik i jedan pomoćnik eksperimentatora) radili su na zadatku, te im je nakon zadatka omogućeno odmoriti se. U jednoj situaciji, pomoćnik se vratio s odmora s dvije limenke sode, jednom za sebe i drugom za drugog sudionika. Na kraju samog istraživanja, pomoćnik je upitao sudionika hoće li kupiti kupone za nagradnu igru. Oni sudionici koji su uzeli limenku sode su kupili dvostruko više kupona nego oni kojima soda nije ponuđena. Ovo istraživanje je pokazalo snažno djelovanje norme recipročnosti čak i u jednostavnim uvjetima, kao što je na primjer darivanje limenke sode i kasnije kupovanje kupona.

3.1.3. Norma pravednosti

Prema jednoj od najpoznatijih teorija pravednosti, Lernerovoj teoriji vjerovanja u pravedan svijet (1968; prema Hafer i Begue, 2005), pojedinci percipiraju svijet kao mjesto u kojem ljudi dobiju ono što zaslužuju, te vjeruju kako se dobre stvari događaju dobrim ljudima, i obrnuto. De Palma, Madey, Tillman i Wheeler (1999) su u istraživanju provjeravali utjecaj ove norme na spremnost pomaganja uz variranje žrtvine odgovornosti za njenu sudbinu i individualne karakteristike sudionika (vjerovanje u pravedan svijet). Sudionicima se prije eksperimenta predstavio jedan od eksperimentatora kao voditelj volontera koji traži osobu koja bi pomogla bolesnoj ženi, pri čemu im je opisano kako je žena sama kriva ili pak nije za svoju bolest zbog nezaštićenog spolnog odnosa. Sudionicima je ponuđena lista s dvanaest opcija pomaganja ženi. Ono što je dobiveno, a u skladu je s normom, je da su sudionici više htjeli pomoći ženi kada je ona opisana kao da nije kriva za početak svoje bolesti i kada su na ljestvici pokazivali visoke rezultate vjerovanja u pravedan svijet. Ovi nalazi sugeriraju kako na odluku o pružanju pomoći utječu karakteristike žrtve, kao i onoga tko pruža pomoć. Nadalje, uočavanje da netko doživljava očito nezasluženu sudbinu narušava vlastito vjerovanje u pravedan svijet i izaziva nesigurnost u vlastitu sudbinu. Kako bi ponovno uspostavili vlastitu sigurnost ljudi pokušavaju uspostaviti pravedno stanje za drugu osobu (Dragun, 2001). Čuvstveno uzbuđenje, kao komponenta motivacije za pružanjem pomoći, može ali i ne mora dovoditi do stvarnog pomaganja. U ovakvim situacijama potencijalni pomagač stoga nastoji smanjiti vlastito neugodno stanje. Zbog toga se norma pravednosti smatra jednom od zaštitnih strategija kako bi se smanjila neugoda. Kognitivna disonanca se smanjuje tako da se mijenja situacija kako bi se povećala pravednost ili pak pojedinac mijenja svoja vjerovanja o pravednom svijetu. Pojedinci su, nadalje, skloni koristiti obrambene strategije prilikom kojih se žrtva krivi za ishod svoje sudbine. Ove strategije se ponajviše koriste jer predstavljaju način koji je prihvatljiviji i manje zahtjevan nego pružiti nekome pomoć (Pittinsky i Matic, 2005). Nadalje, važan činitelj pomaganja je intenzitet vjerovanja pojedinca u normu pravednosti. Reichle, Schneider i Montada (1998) pokazali su kako ako grupa pojedinaca koji snažno vjeruju u pravedan svijet smatra probleme i nepravde s kojima se suočavaju kao rezultat loše sreće, onda ne samo da će osjećati nisku razinu odgovornosti da pomognu, nego će u budućim situacijama biti manje spremni pomoći. Tanaka (1999; prema Hafer i Begue, 2005) je pretpostavio kako kod pojedinaca vjerovanje u pravedan svijet smanjuje osjećaj krivnje ako ne mogu pomoći nekome kome je pomoć potrebna. Zapravo, pojedinci koji snažno vjeruju u pravedan svijet smatraju kako drugi koji pate dobivaju ono što zaslužuju. Stoga ne postoji razlog da osoba pomogne nekome. Ova

teorija naišla je na mnoge probleme koji se pojavljuju prilikom tumačenja prosocijalnog ponašanja kao i na mnoga neodgovorena pitanja. Malo istraživanja se usredotočilo na pitanja, kao na primjer jesu li ova norma kao i motiv pravednosti stabilni kroz kulture ili se pojavljuju samo u nekim kulturama, koji kognitivni procesi leže u podlozi vjerovanja u pravedan svijet, te u kojoj dobi se kod djece pojavljuje ovo vjerovanje (Hafer i Begue, 2005). No, prema drugim pristupima, koji ne tumače pomaganje samo u skladu s vjerovanjem u pravednost, pomaganje ne mora biti samo egoistički motivirano nego može biti i altruistički motivirano zbog istinske brige za druge.

3.1.4. Osobne norme

Nedostatci socijalno-normativnih objašnjenja pokušali su se objasniti Schwartzovom teorijom osobnih normi (Schwartz, 1992). Schwartzova teorija definira vrijednosti kao poželjne ciljeve, različite važnosti, koje djeluju kao usmjeravajuća načela u čovjekovom životu. Ova teorija uspijeva objasniti interindividualne razlike u prosocijalnim postupcima. Osobne norme su situacijsko specifični, osobni standardi ponašanja izvedeni iz internaliziranih moralnih vrijednosti. Ako se u nekoj situaciji aktiviraju ove norme, javlja se osjećaj moralne dužnosti da se djeluje. Taj osjećaj se smatra glavnim motivacijskim činiteljem. Glavni dokaz za postojanje osobnih normi kao motiva za prosocijalno ponašanje je taj da se osobe koje pokazuju spremnost da se ponašaju prosocijalno zapravo tako i ponašaju, za razliku od osoba koje ne pokazuju spremnost. Rossi (2001; prema Auhagen, 2001) je pronašla kako su osobe s visokim stupnjem dužnosti pomoći članovima obitelji bile spremnije dati novac ili provesti vrijeme pomažući tim članovima, dok su pojedinci s visokim stupnjem moralne obveze i uključenosti u volontiranje više spremni donirati novac sirotištima i onima kojima je to potrebno. Kao što se može zaključiti, osobne norme su konzistentni prediktor prosocijalnog ponašanja, iako je dobivena povezanost u šest studija srednja ($r=.29$) (Schwartz i Howard, 1984; prema Auhagen, 2001).

3.2. Kognitivni procesi

Pružanje pomoći je čin složenog procesa odlučivanja koji se sastoji od niza faza koje određuju konačni ishod hoće li se ostvariti prosocijalno ponašanje ili ne. Konačna odluka o poduzimanju ili izostanku akcije ovisi o uzajamnom djelovanju situacijskih (vanjskih) i osobnih (unutarnjih) čimbenika koji utječu u svakoj fazi procesa odlučivanja. Latane i Darley (1969, prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) su definirali pet koraka prilikom kojih pojedinac donosi odluku za pružanje pomoći: kao prvo, osoba mora primijetiti najprije uočiti događaj, to jest

osobu u nevolji, zatim protumačiti događaj kao nesreću koja ovisi o vidljivom i pretpostavljenom stanju i karakteristikama žrtve, situaciji i osobinama potencijalnog pomagača. Nadalje, nakon ova dva koraka osoba mora preuzeti odgovornost. Kada je osoba jedina prisutna, odgovornost je potpuno na njoj, stoga većina ljudi u takvim situacijama pruža pomoć gotovo odmah (preuzimaju vlastitu odgovornost). Da bi osoba pomogla, svakako je potrebno pružiti prikladan oblik pomoći. Mnogo pojedinaca ne zna kako pružiti pomoć jer im nedostaje znanja i stručnosti, te se ni ne ponašaju prosocijalno. Čak i kada je siguran koja je vrsta intervencije potrebna, prije nego što se uključi i pruži pomoć, pojedinac razmatra moguće dobiti (nagrada, zahvalnost) i gubitke zbog pomaganja (opasnost za svoj život). Kada su ispunjeni svi koraci, osoba je motivirana pružiti pomoć ili pak ne reagirati prosocijalno.

3.3.Emocionalni procesi: Teorija empatija – altruizam

C. Daniel Batson (1981; prema Eisenberg, Fabes i Spinrad, 2006) zastupa mišljenje kako ljudi često pomažu zato što su istinski dobri. On također, uz originalnu postavku o dobroti ljudi, smatra kako se ljudi ponekad mogu i drugačije ponašati, kao na primjer pomoći iz sebičnih razloga kako bi se riješili stresa kada vide kako druga osoba pati. U skladu s time, ljudi mogu doživjeti dvije vrste emocija. Jedna se odnosi na osobni stres (na primjer strah) koji vodi ka egoističnom pomaganju. Altruistično pomaganje je, u suprotnosti, motivirano empatijom (na primjer suosjećanjem). Istinski altruizam se javlja, kako on navodi, kada pojedinac osjeća empatiju prema osobi kojoj je potrebna pomoć stavljajući sebe u položaj druge osobe. No, svakako je vrlo teško izolirati prave, istinske motive od kompleksnih ponašanja pojedinca. Ponašanje je ponekad motivirano i osobnim interesima čime postaje teško odgovoriti je li ono istinski motivirano ili ne. Kako bi provjerili ovu hipotezu, Batson i suradnici su proveli niz eksperimenata (Batson, 2002; prema Batson, 1997). U jednom takvom istraživanju sudjelovali su studenti psihologije kojima je dan zadatak da evaluiraju različite kazete novog programa fakultetskog radija, s tim da im je rečeno kako svatko od studenata procjenjuje samo jednu. U uputi je stajalo kako slušaju intervju studentice Carol koja je opisivala automobilsku nesreću u kojoj je nastradala i povrijedila noge, te kako joj je teško sudjelovati u nastavi. Naglasila je kako će morati odustati od fakulteta jer je mnogo toga propustila. Studentima koji su sudjelovali naknadno je podijeljena kuverta u kojoj je eksperimentatora zanimalo hoće li svaki od sudionika htjeti pomoći Carol kako bi nadoknadila propuštena predavanja, s tim da je naglašeno kako ona ne želi sama potražiti pomoć. Postojale su dvije situacije u kojima je variran stupanj empatije koji se postigao time da je studentima rečeno da zauzmu različite perspektive dok slušaju kazetu.

U visoko empatičnoj situaciji zamoljeni su da zamisle kako se Carol osjeća i kako je to promijenilo njen život, dok je u nisko empatičnoj situaciji naglašeno da budu objektivni i da zanemare Caroline osjećaje. Kako je i očekivano, istraživači su nakon istraživanja definirali dva glavna motiva: osobni interes i empatiju, kao što je ranije spomenuto, te su u visoko empatičnoj situaciji izjavili kako osjećaju više empatije prema Carol. Nadalje, u visoko empatičnoj situaciji više je studenata osjećalo empatiju i bili spremni pomoći ako bi imali mogućnost vidjeti Carol u razredu, što navodi na činjenicu da su studenti imali na umu Caroline interese, a ne svoje.

U jednom od relevantnih istraživanja Batson (1986; prema Carlo, Eisenberg, Troyer, Switzer i Speer, 1991) je također pronašao kako su neke od mjera altruistične ličnosti bile povezane s odlukom o pomaganju kada je teško bilo izbjeći iz stanje vlastitog stresa koju je situacija izazvala i osjećajem empatije. Batson je napomenuo kako se očekuje pozitivna povezanost između altruističnog ponašanja i odluke o pružanju pomoći kada je moguće brzo i efikasno smanjiti vlastiti stres ako su pojedinci istinski altruisti i ako osjećaju empatiju prema osobi. Za razliku od toga, povezanost između altruizma i pomaganja u situaciji kada je teško smanjiti stres, uz izostanak empatije, upućuje na to kako su pomagači zabrinuti o slici i sebi, pri čemu niti ne pomognu. U eksperimentu kojeg su proveli Bierhoff i Rohmann (2004) 56 sudionica podijeljenih na temelju samo-izvješća o vlastitim emocijama u određenim situacijama u grupe «empatična skrb» i «osobni stres» imalo je priliku pomoći osobi, odnosno «žrtvi» koja je primala elektro-šokove. Pri tome su postojale dvije eksperimentalne situacije – situacija «koju je lako izbjeći» i «situacija koju je teško izbjeći». Tako su u situaciji koju je «lako izbjeći» sudionice gledale samo dva pokušaja zadavanja šokova nakon kojih su mogle napustiti prostoriju. U stresnoj situaciji koju je bilo «teško izbjeći» prikazivalo se deset pokušaja zadavanja šokova osobi, pri čemu su sudionice vjerovala da moraju prisustvovati zadavanju «lažnih» elektro-šokova svih deset puta. Nakon nekoliko zadanih lažnih elektro-šokova, eksperimentator bi pitao sudionicu bi li se zamijenila sa «žrtvom» kako bi «žrtvi» smanjila osjećaj stresa. Prosocijalno ponašanje se mjerilo brojem odluka sudionica koje su se htjele zamijeniti s osobom koju su gledale. Rezultati su bili u skladu s ovom teorijom – osobe koje su imale najviše rezultate na ljestvici empatije su češće pristajale na zamjenu. Slično tome, u situaciji koja se mogla izbjeći (gledati samo dva zadavanja elektro-šoka), altruistična ponašanja su prevladavala. Suprotno tome, u drugoj situaciji, prevladavali su egoistični motivi. One sudionice koje su gledale zadavanje šoka u svih deset pokušaja nisu se htjele mijenjati za uloge, niti su se osjetile odgovornima da pomognu drugoj osobi (žrtvi).

Zaključno, Batson i suradnici (Batson, 1997) su na temelju svojih istraživanja potvrdili ovu hipotezu. U istraživanjima su manipulirali time da su sudionici zauzeli različite perspektive,

od toga da su se stavljali u položaj onoga kome je potrebna pomoć do toga da dijele članstvo s nekom osobom. Mjereći spremnost pružanja pomoći i empatičnu zabrinutost u dvije studije replicirali su osnovni zaključak da stavljanje u položaj onoga kome je potrebna pomoć dovodi do povećane i empatične brige, te povećanog pružanja pomoći.

4. ČINITELJI U OSNOVI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

4.1. Individualni činitelji

4.1.1. Osobine ličnosti

Mnogi psiholozi su usmjerili svoje zanimanje ka istraživanju prirode altruistične ličnosti, te na istraživanja osobina koje uzrokuju i potiču pojedinca da pomogne drugima u različitim situacijama (Eisenberg, 2002; prema Carlo, 2006). Kao što je poznato, ličnost kao takva samostalno ne uzrokuje ponašanje. Socijalni psiholozi naglašavaju kako da bi razumjeli ljudsko ponašanje moraju se uzeti u obzir pritisak društva i situacije, kao i pojedinčeva ličnost. U jednom od klasičnih istraživanja, Hartshorne i May (1989; prema Eisenberg i sur., 1989) su opažali koliko je deset tisuća studenata spremno pomoći u različitim situacijama, uključujući i studentovu spremnost da donira novac sirotištu, da pokloni nešto djeci kojoj je potrebno, itd. Istraživači su mjerili opseg altruistične ličnosti svakog studenta. Iznenadujuće, opseg u kojem su studenti bili prosocijalni u jednoj situaciji (na primjer dajući puno darova djeci) nije bio visoko povezan s tim kako je prosocijalno ponašanje tog pojedinca u drugoj situaciji. Prosječna korelacija između pomaganja u jednoj i drugoj situaciji iznosila je samo $r = .23$. Ovaj nalaz pokazuje kako se ne može predvidjeti koliko će netko biti spreman pomoći iako se zna koliko je pojedinac bio spreman pomoći u drugoj situaciji. Nadalje, istraživanja provedena među djecom i odraslima ukazuju na to da pojedinci s visokim rezultatima na skalama altruizma nisu toliko spremni pomoći kao oni s prosječnim vrijednostima (Batson, 1997). Ove postavke svakako ukazuju na to da nisu važne samo individualne razlike, već i neki drugi faktori. Stoga se prilikom tumačenja prosocijalnog ponašanja moraju uzeti u obzir situacijske odrednice, spol pomagača, kultura u kojoj su odrasli, kao i trenutno raspoloženje same osobe.

Većina istraživanja, kako je navedeno, nije pronašla čvrstu vezu između karakteristika osobina ličnosti i prosocijalnog ponašanja. No, utvrđeno je nekoliko obrazaca povezanosti s javljanjem prosocijalnog ponašanja kod pojedinca, a to su: visoko samopoštovanje, kompetencija, visok lokus kontrole, te visoki moralni razvoj (Staub, 1978; Aronoff i Wilson,

1984; Piliavin 1981; Rushton, 1981; prema Piliavin i Charng, 2008). Slično tomu, jedno od istraživanja je izvijestilo o tome kako donatori krvi imaju više altruistični pristup životu, želju za žrtvovati se za nekog drugog i snažnu potrebu da se nekome pomogne. Graziano i Eisenberg (1997) su pronašli dokaze koji podupiru mišljenje kako su crte ličnosti odgovorne za objašnjenje velikog postotka varijance prosocijalnog ponašanja. Kao prvo, razlike u empatiji, osobini snažno povezanoj s pomaganjem i altruizmom, smatraju se dijelom urođenima. Nadalje, postoji konzistencija prosocijalnih akcija kod pojedinca kroz vrijeme i situacije.

4.1.2. Spol pomagača

Spol pomagača smatra se jednim od najkonzistentnijih prediktora prosocijalnog ponašanja. Rano u životu djeca izražavaju osjećaje poput tuge, brige za druge koji su izravno povezani s prosocijalnim ponašanjem (Eisenberg i Fabes, 1998; prema Carlo, 2006). U mnogim studijama dobiveno je kako su djevojčice i žene prosocijalnije nego dječaci i muškarci. U svim kulturama norme propisuju različita ponašanja djevojčica i dječaka, a tako i žena i muškaraca. Posljedično, ponašanja koja se očekuju od žena odnose se na brižljivost prema drugima te ostvarivanju dugotrajne veze, a herojski oblik pomaganja drugima, pomaganje u okolnostima koje su opasne i zahtijevaju rizik vezuju se uz ulogu muškarca. Poznajući ulogu svog spola, ljudi stječu i vještine vezane uz tu ulogu pa se osjećaju kompetentnima kada se takve vještine zahtijevaju. U istraživanju u kojem su sudjelovali adolescenti sedam zemalja više je djevojaka izjavilo kako volontira u zajednici (Flanagan, Bowes, Jonsson, Csapo i Sheblanova, 1998; prema Hastings, Utendale i Sullivan, 2007). Kamas, Preston i Baum (2008) su pokazale kako su djevojke davale više novca Crvenom križu iako im je nakon takve odluke ostalo malo ili ništa novaca od sudjelovanja u istraživanju. Također, kada su se sudionice i sudionici nalazili u istospolnim grupama, sudionice su ponovno više davale novaca kako bi pomogle onima kojima je potrebno. Belansky i Boggiano (1994) su temeljeći svoje zaključke na teoriji društvene uloge ukazali na to kako žene pokazuju veću spremnost pomoći prijatelju u manje hitnim situacijama, u situacijama u kojima ne postoji prijatelj, dok su muškarci bili spremniji pomoći neznancu. Prema teoriji društvene uloge, za ženski spol su karakteristične uloge brige i pomoći, za razliku od muškaraca. Njihova istraživanja su pružila dokaze u skladu s ovom teorijom, te pokazala kako muškarci imaju veću vjerojatnost od žena pomoći neznancima u kratkoročnim susretima. Također, Austin (1999; prema Piliavin i Charng, 2008) je izvijestio o rezultatima svog istraživanja u kojem je uočeno kako su žene i muškarci jednako spremni intervenirati u situaciji u kojoj se očekuje velika šteta s obzirom na osobu kojoj je potrebna pomoć, dok je zamijećeno

kako žene manje pomažu kada se nalaze u vrlo opasnim situacijama, vjerojatno zbog nižeg praga boli. Barnett (2000; prema Barnett, Vitaglione, Bartel, i Sanborn, 2000) je, nadalje, pokazao kako postoje sličnosti između muškaraca i žena. U ovom eksperimentu, muškarci i žene su zamoljeni da sami ocijene jesu li više orijentirani k sebi (egoistični) ili ka drugima (altruistični). Iako je više žena sebe ocijenilo kao orijentirano ka drugima, nije pronađena statistički značajna razlika među spolovima. Iako su muškarci i žene vjerovali kako pomažuće ponašanje treba biti motivirano altruističnim osjećajima, oba spola su izrazila skepticizam prema pomaganju strancima. Fabes i suradnici (1999; prema Carlo, 2006) su meta-analizom istraživali spolne razlike. Podaci koji su dobiveni ukazivali su da su razlike u prosocijalnom ponašanju bile najveće u ranom djetinjstvu i ranoj adolescenciji. Slično, Eisenberg i Fabes (1998; prema Carlo, 2006) su ukazali na to da se razlike u ponašanju povećavaju s dobi.

Nadalje, Hoffman (1977; prema Eisenberg, Fabes i Spinrad, 2006) je na temelju šesnaest studija zaključio kako su žene osjetljivije na facijalne ekspresije neke osobe kojoj je potrebna pomoć, dok je Eisenberg (1988; prema Piliavin i Charng, 2008) pronašao kako su djevojčice više osjećale stres zbog situacije u kojoj se nalaze, a koja zahtjeva pomoć te su, u prosjeku, pokazivale više empatije nego dječaci.

4.1.3. Kulturalne razlike u prosocijalnom ponašanju

Prilikom definiranja motiva prosocijalnog ponašanja i spremnosti na djelovanje, svakako se u obzir mora uzeti utjecaj kulture u kojoj pojedinac živi. Pri tome pojedinčevo ponašanje tumači u okviru postojanja individualističkih i kolektivističkih društava (Aronson, Wilson, i Akert, 2005). Ljudi sa samostalnim pogledom na sebe su više skloni definirati sebe u terminima socijalnih veza koje su ostvarili, te se kod njih javlja veća svijest o povezivanju s drugima što dovodi do pomaganja. Whiting (1979; prema Carlo, 2006) iznio je podatke o brizi i pomoći djece u dobi od treće do jedanaeste godine u šest zemalja, te su dobivene značajne razlike u količini pomaganja među tim zemljama. Kenijska, meksička i filipinska djeca su, prema njegovim rezultatima, pomagali najviše i brinuli se za druge ljude, dok su američka djeca bila najmanje angažirana u pomaganju. Ovakve razlike se objašnjavaju različitom uključenosti djece u obiteljskom životu. Pomaganje je najmanje vjerojatno u zajednicama u kojima su djeca završila školu i u kojima su rijetko dodijeljene odgovornosti za obiteljske i kućanske poslove.

U jednom od istraživanja koje je Feldman (1968, prema Levine, Norenzayan i Phylbrick, 2001) proveo, eksperimentator, koji je ujedno bio i stranac prolaznicima, zatražio je od stranca na kolodvoru da za njega dostavi pismo. Utvrđeno je kako su Grci bili skloniji pomoći strancima

nego sunarodnjacima, dok su Francuzi i Amerikanci više pomagali sunarodnjacima. Ovakvi nalazi ukazuju na to da Grci općenito definiraju svoju grupu vrlo usko, te ponašanje na neprijateljski način donosi negativne posljedice od strane sunarodnjaka. Collett i O'Shea (1976; prema Levine, Norenzayan i Phylbrick, 2001) su naglasili kako su stranci tretirani drugačije od domaćina u nekim kulturama zato što su viđeni kao značajniji i vrijedni pomoći.

Druga istraživanja bavila su se razlikama među ruralnim i gradskim mjestima u spremnosti stanovnika da pomognu. Korte i Ayvalioglu (1981; prema Steblay, 1978) su izvijestili o razlikama među sudionicima koji su stanovali u dva velika i četiri manja grada u Turskoj. Mnoge metode su korištene kako bi se prikupili podaci o pružanju pomoći, kao spremnost razmjene novca ili sudjelovanje u intervjuima. Pronađeno je, sukladno pretpostavkama, kako su stanovnici manjih gradova bili spremniji pomoći, nego oni koji su živjeli u većim (Steblay, 1987). Prema Milgramovoj (1970; Levine, Norenzayan i Phylbrick, 2001) teoriji prezasićenosti informacijama ljudi koji žive u urbanim sredinama u razvijenijim kulturama izloženi su okolinskim stimulacijama, te su upoznati s hitnim događajima koje s vremenom tretiraju kao svakodnevne. Kako bi se nosili s velikim brojem takvih situacija, ljudi se obaziru i usmjeravaju pažnju samo na one situacije koje se ne odnose na njih. Ovo rezultira time da ljudi u urbanim područjima posjeduju ravnodušniji stav prema tuđim potrebama, te pokazuju manje empatije uz mnogo manje spremnosti na pomaganje. Međutim, ljudi su u svim kulturama spremniji pomoći drugima ako ga smatraju članom kulturalne grupe s kojom se pomagač identificira (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Sukladno tome, ljudi su manje spremni pomoći nekome koga smatraju da ne pripada njihovoj grupi.

Ono što je sigurno, kulturalne varijacije nailaze na poteškoće zato što se ne može sa sigurnošću utvrditi je li uzorak odabran za istraživanje reprezentativan. Posljedično, različite subkulture koje su dio određene kulture se ponašaju drugačije, stoga jedan uzorak zasigurno ne predstavlja cijelu kulturalnu klimu.

4.1.4. Emocionalni činitelji

Jedan od snažnih moderatora prosocijalnog ponašanja svakako je i emocionalno stanje pomagača koje određuju hoće li osoba pružiti pomoć ili ne. Tijekom razvoja prosocijalnih tendencija veliku ulogu imaju rane emocionalne karakteristike. Na primjer, Eisenberg (2000) se usmjerio na istraživanje kako djeca emocionalno komuniciraju te kako to utječe na empatiju i prosocijalno ponašanje kod njih. Djeca koja su pokazivala pozitivnu emocionalnost su se više ponašala prosocijalno. Ona djeca koja su okarakterizirana emocionalno negativno su se, dakako,

manje ponašala tako, međutim, to je ovisilo o emociji koju trenutno osjećaju i mogućnosti njene kontrole. Eisenbergov rad sugerira da se kako djeca mogu više prosocijalno ponašati čak ako su tužna ili anksiozna, ali samo ako imaju sposobnost reguliranja takvih emocija. Ako im to ne uspije, tuga i anksioznost rezultiraju smanjenjem prosocijalnog ponašanja (Penner, Dovidio, Piliavin i Schroeder, 2005). Rosenhan, Underwood i Moore (1974; prema Anik, Akinin, Norton i Dunn, 2009) su u svom istraživanju uključili učenike drugog i trećeg razreda kako bi ispitali efekte pozitivnih i negativnih raspoloženja prisjećajući se situacija vezanih uz određenu emociju koja se tada javila. Djeca su zamoljena da pričaju o tim sjećanjima i razmisle o njima još jedanput. Također im je bilo dozvoljeno da uzmu slatkiš (samo-nagrađivanje) i ako žele da drugim učenicima daju novac (altruistično ponašanje). Dok su djeca koja su se osjećala sretno i tužno jela više slatkiša nego oni iz kontrolne grupe, samo su djeca koja su se trenutno osjećala sretno davala novac učenicima.

Konzistentno djeci, i odrasli kada se osjećaju sretno skloniji su prosocijalno se ponašati. U situacijama kada pojedinac pomaže drugima produljuje se osjećaj dobre volje. U suprotnosti, kada pojedinac ne pomogne nekome, a zna da je mogao, osjeća smanjenje sreće, djelomično i zbog grižnje savjesti (Clark i Isen, 1982; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005). Nadalje, pozitivni osjećaji kod pojedinca povećavaju pozornost prema njihovim osjećajima. Ljudi se, dakako, razlikuju prema tome koliko pažnje posvećuju svojim vrijednostima i osjećajima, što dovodi do toga da se ponašamo prema našim uvjerenjima i idealima.

Rezultati istraživanja utjecaja negativnih emocija na pružanje pomoći su nekonzistentna; ponekad negativna emocionalna stanja imaju pozitivan efekt na odluku o pružanju pomoći, ponekad negativan efekt, a vrlo često nikakav. Ovakvi nalazi sugeriraju kako postoji moderatorska varijabla koja funkcionalno mijenja utjecaj negativnih emocija na prosocijalno ponašanje. No, u većini slučajeva negativni osjećaji, istovremeno kao i pozitivni, mogu utjecati na spremnost pomaganja. Na primjer, Cialdini i suradnici (1987; prema Eisenberg, 2000) su pokazali da gledanje druge osobe kako pati pod utjecajem električnog šoka motivira ljude da mu pomognu prilikom čega oni osjećaju empatiju i osobnu tugu prema toj osobi. Tuga, nadalje, može dovesti do povećanja prosocijalnog ponašanja (Eisenberg i sur., 1989).

4.2. Situacijski činitelji

Raboteg–Šarić (1993) navodi kako od mnogobrojnih situacijskih svojstava utječe nekoliko njih: jednoznačnost situacije, to jest koliko iz situacije nedvosmisleno proizlazi da je nekome pomoć potrebna, stupanj potrebe za pružanjem pomoći, materijalne žrtve ili cijene pomaganja, stupanj u kojem je odgovornost da se pomogne usmjerena na jednu osobu ili više njih, socijalni utjecaj, itd. U daljnjem tekstu u obzir će se uzeti samo dvije situacijske odrednice, a to su prisutnost drugih ljudi i broj pomagača kojima su se bavila mnoga istraživanja.

4.2.1. Prisutnost drugih ljudi i broj pomagača

Slučajem Kitty Genovese potaknuto je mnogo istraživanja koja su se usmjerila na proučavanje broja pomagača kao odrednicu hoće li netko pomoći u situacijama nužde. U slučaju Kitty progonitelj ju je maltretirao više od pola sata i na kraju ubio pred trideset i osam svjedoka, susjeda ove djevojke, od kojih nitko nije pokušao učiniti bilo što da joj pomogne, pa čak niti pozvao policiju. Nadalje, jedan od najpoznatijih situacijskih činitelja koji se spominje diljem literature svakako je efekt opažaća prilikom kojeg prisutnost drugih ljudi te sam broj opažaća inhibira intervencije u slučaju nužde. U svojim istraživanjima, Latane i suradnici (1981; prema Piliavin i Charng, 2008) utvrdili su utjecaj veličine grupe koja se trenutno nalazi u situaciji u kojoj je nekome potrebna pomoć. Slično tome, u istraživanju u kojem je pojedincu trebao organ kako bi preživio, spremnost davanja bubrega se povećala na 51% kada je samo jedan rođak bio u mogućnosti ga dati, dok je spremnost pala na 0% kada je u istoj situaciji postojalo deset ili jedanaest mogućih davatelja.

Studije i istraživanja su pokazala kako je ovaj fenomen uzrokovan *difuzijom odgovornosti*, odnosno situacijom u kojoj pojedinac vjeruje kako su i drugi promatrači adekvatni pomoći žrtvi, *informacijskim socijalnim utjecajem* (reakcije ostalih opažaća), te *normativnim socijalnim utjecajem* (osobno vjerovanje i socijalne evaluacije pomoći žrtvi ili ne). U istraživanju difuzije odgovornosti koje su proveli Latane i Darley (1968; prema Piliavin i Charng, 2008) sudionicima je rečeno da će biti ispitani o životu u urbanoj sredini. Nekim studentima je rečeno kako se uz njih nalazi još pet studenata u njihovoj grupi, nekima da ih ima samo dvoje, a nekima da sami sudjeluju. Svi komentari koji su se mogli čuti od drugih članova grupe prije istraživanja su snimljeni. U jednom trenutku sudionici su čuli glas koji je tražio pomoć kao kad osoba ima epileptični napad. Kada je student mislio da je on jedina osoba ondje,

njih 85% je pojurilo u pomoć. U drugoj situaciji kada je student mislio da ih ima samo dvoje, njih 65% je pomoglo, dok je samo 31% studenata pomoglo kada su mislili da ih ima petero. Ovo istraživanje pokazuje kako vjerovanje da još netko prati nesretni događaj utječe na vjerojatnost pružanja pomoći. Novije istraživanje na ovu temu proveli su Garcia, Weaver, Moskowitz i Darley (2002). Utvrđeno je da su sudionici davali značajno manje novaca (ili pak ništa novca) sirotištu kada su mislili da se nalaze u grupi s više ostalih sudionika, nego kada su smatrali da sami daju novac. Ovo istraživanje također pokazuje utjecaj difuzije odgovornosti gdje na pojedinca utječe informacija kako postoje i drugi ljudi koji su spremni pomoći, što pak uzrokuje ne pružanje pomoći.

Kada se pojedinci nalaze u grupi, oni nerijetko prate druge ljude kako bi znali kako treba reagirati – nazvano informacijski socijalni utjecaj. Ako pojedinac uvidi kako nitko od prisutnih ne reagira u situaciji hitnosti, također niti on neće reagirati. Latane i Darley (1969; prema Piliavin i Charng, 2008) su proveli istraživanja na ovu temu kao što su istraživali i fenomen difuzije odgovornosti. Sudionicima je rečeno da pričekaju u čekaonici dok istraživanje ne započne, dok su u međuvremenu čuli ženskog eksperimentatora kako je u susjednoj sobi pao i molio za pomoć. Ono što je i očekivano, sudionici su brže reagirali kada su se nalazili sami u čekaonici, nego kad su sjedili s drugim pomoćnim eksperimentatorom koji nije pokazivao nikakve znakove empatije.

4.2.2. Ostali situacijski činitelji

Jedan od očitih motiva pomaganja očituje se u spremnosti ljudi da pomognu onima koji pripadaju njihovoj grupi. Dijeleći identitet s osobom kojoj je potrebna pomoć, altruist je motiviraniji pomoći joj iako to zahtijeva više vremena i ulaganja energije. Smatrajući nekoga pripadnikom vlastite grupe kod pojedinca se javlja osjećaj povezanosti, povećana emocionalnost, te povećan osjećaj osobne odgovornosti za tuđu dobrobit što sve dovodi do veće motivacije kako bi se nekome pomoglo (Heshka, 1983). Ako se ljudi nalaze u takvoj situaciji s osobom vlastite grupe kojoj pripada, osjećaju se slobodnijima i manje se brinu oko toga hoće li biti osramoćeni ili čak da neće ispravno postupiti. Ako osjećaju kako su ispravno shvatili situaciju kao hitnu, bit će spremniji preuzeti odgovornost zbog toga što se nalaze u okruženju poznatih osoba, te zbog toga što će im takvo ponašanje donijeti reputaciju u pripadajućoj grupi. U istraživanjima koja su proveli Hardy i Van Vugt (2006) ispitivao se odnos između altruističnog ponašanja i statusnih hijerarhija unutar grupe. U svakom istraživanju članovi grupe su se suočili s društvenom dilemom u kojoj su svojim postupcima i odlukama mogli imati koristi za sebe ili svoju grupu. U

prvom istraživanju dobiveno je kako su oni članovi koji su bili najviše altruistični ujedno postigli i najviši status u svojoj grupi. Nadalje, u situaciji u kojoj su doprinosi svakom članu zbog pomažućeg ponašanja bili javni, sudionici su se, dakako, ponašali više altruistično, to jest spremniji su bili pomoći u društvenim dilemama nego u ostalim situacijama. U oba istraživanja većina altruističnih članova je stekla najviši status u svojoj grupi, te su najčešće smatrani kao kooperativni i otvoreni za interakcije. Ovi rezultati ukazuju na to kako se pojedinci mogu ponašati altruistično kako bi stekli ugled u grupi zato što su prednosti koje su povezane sa statusom zaista velike za pojedinca. Nadalje, Goodman i Gareis (1993) pretpostavili su kako visok status žrtve predviđa veći postotak pružanja pomoći nego onima čiji je status niži. Na temelju hipoteze kako ljudi prosuđuju druge na temelju vlastitog društvenog položaja, utvrdili su kako je odvjetnicima pruženo više pomoći (obavljanje poziva umjesto osobe) nego radnicima na benzinskoj postaji.

Slično ovome, mnoga istraživanja bavila su se temom odnosa zajedništva i razmjene. U odnosima zajedništva ljudi se brinu o dobrobiti druge osobe, dok se u odnosima razmjene stavlja naglasak na brigu oko jednakosti, to jest oko ulaganja i dobitka od situacije u kojoj se pruža pomoć. Aronson, Wilson i Akert (2005) navode kako su u obje vrste odnosa bitne dobiti, dok se priroda te dobiti razlikuje. Dok u odnosima razmjene pojedinci očekuju kako će im usluge pomaganja biti vraćene, u odnosima zajedništva očekuju kako će naposljetku biti nagrađeni za pružanje pomoći. No, daljnja istraživanja su ukazala kako su u odnosima zajedništva ljudi više usmjereni na zadovoljavanje potreba druge osobe nego na dobrobit koju će im pomaganje donijeti. Zaključno, na temelju svih istraživanja pretpostavlja se kako pomaganjem u jednoj i drugoj vrsti odnosa upravljaju različite norme i pravila.

Simmons (1977; prema Heshka, 1983) je pronašao kako su darivatelji bubrega bili spremniji pomoći dati bubreg ako su bili osobno informirani o potrebi druge osobe nego oni koji nisu bili darivatelji (omjer postotka pružanja pomoći kod darivatelja nasuprot onima koji ne doniraju iznosio je 80% u usporedbi s 58%). Istraživanja koja su uključivala volontere i davatelje krvi pokazala su kako je osobe na pomaganje motivirao osobni zahtjev i socijalni pritisak. U jednom takvom istraživanju, Stutzer i Götte (2008) su ispitivali odluke sudionika kada su individualno bili upitani za pomoć, to jest davanje krvi onima kojima je potrebno. Manipulirano je trima eksperimentalnim situacijama – u prvoj se na temelju pisma zahtijevalo od sudionika da individualno potvrde hoće li ili neće sudjelovati, druga situacija je po svemu sličila prvoj, osim u mogućnosti sudionika da zaokruže da ne žele donijeti odluku, dok su sudionici u trećoj eksperimentalnoj situaciji primili jednake informacije o darivanju, s tim da nisu upitani hoće li darovati krv. Također se ispitivala i njihova informiranost i stav prema darivanju krvi. Istraživači

su pretpostavili kako će suočavanje sudionika s njihovim odabirom dovesti do formiranja specifičnih altruističnih sklonosti. Na temelju velikog uzorka od oko 2 000 ljudi dobiveno je kako su one osobe koje su u početku imale pozitivan stav o darivanju krvi i koje su individualno upitane da daruju krv bile najspremnije na takav čin. Također je utvrđeno da se vjerojatnost pomaganja onih sudionika značajno povećala kada su se nalazili u eksperimentalnoj situaciji u kojoj su upitani da daruju krv. Istraživanje Flynn i Lake (2008) pokazalo je kako ljudi kada su upitani za pomoć obraćaju više pažnje na posljedice pristajanja ili odbijanja pomoći, to jest da više obraćaju pozornost na posljedice izravnog pitanja za pomoći. Ovo, i ostala istraživanja na ovu temu, su ukazala na samu važnost informiranja ljudi o važnosti pomaganja, a samim time i na potrebu ljudi da budu upitani kako bi pomogli u nekim kritičnim situacijama (prilikom darivanja krvi, organa i slično). Još jedan od nalaza vezan uz ove postavke je činjenica da čak i kada osoba koja pomaže ne zna osobu kojoj je potrebna pomoć, upoznavanje s osobom, to jest upoznavanje s osobnim karakteristikama (imenom, dobi i slično) povećava spremnost osobe da pomogne (Pittinsky i Matic, 2005).

Općenito, više pomoći se pruža ženama žrtvama. One situacije koje su manje opasne i hitnije kod opažača će izazvati hitnije reakcije pomaganja, nego one koje nisu takve (Shotland i Stebbins, 1983; prema Heshka, 1983). Nadalje, Piliavin (1990; prema Piliavin i Charng, 2008) je uočio kako su pojedinci skloni maksimalizirati svoje dobitke i minimalizirati gubitke u situaciji pomaganja. Točnije, ljudi su samo-motivirani vanjskim dobitcima situacije. Prosocijalno ponašanje se stoga javlja u situacijama ako je gubitak na najnižoj razini (definirano na primjer kao minimalno vrijeme za pružanje pomoći ili minimalni trud kako bi se pomoglo), ako će pomaganje donijeti pojedincu veliki dobitak i ako će ono pomoći pojedincu na bilo koji način.

ZAKLJUČAK

Želimo li pobliže definirati pojam altruizma, moramo krenuti od šire kategorije prosocijalnog ponašanja, u koje se ubraja i altruizam. No, potrebno je razgraničiti ova dva pojma. Kako bi se ispravno odredili ovi pojmovi, svakako je nužno u obzir uzeti različite procese koji mogu pridonijeti razumijevanju motivacijske osnove koja leži u podlozi ovakvog ponašanja. Individualni i socijalni utjecaji na pojavu prosocijalnog ponašanja su također važni pri razumijevanju motivacijske podloge. Ako su poznate neke situacijske odrednice (veličina grupe ili prisutnost drugih ljudi) kao i individualne (osobine ličnosti ili pak spol pomagača) lako je predvidjeti nečije ponašanje bez obzira na kulturu u kojoj pojedinac živi. Zbog svih ovih razloga ponašanje ljudi na različitim mjestima se može pravodobno predvidjeti, a također se može na njega kasnije i utjecati ili pak ga poticati radom u volonterskim udrugama i slično.

LITERATURA

- Anik, L., Aknin, L. B., Norton, M. I. i Dunn, E. W. (2009). Feeling good about giving: The benefits (and costs) of self-interested charitable behavior. U: D. M. Oppenheimer i C. Y. Olivola (Ur.), *Experimental approaches to the study of charitable giving*.
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Auhagen, A. (2001). *Responsibility: The Many Faces of a Social Phenomenon*. New York: Routledge.
- Barnett, M., Vitaglione, G., Bartel, J., i Sanborn, F. (2000). Perceptions of Self-Oriented and Other-Oriented 'Everyday' Helpers. *Current Psychology*, 19: 87-115.
- Batson, C. D. (1997). Self-other merging and the empathy-altruism hypothesis: Reply to Neuberg et al. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 517-522.
- Belansky, E. S. i Boggiano, A. K. (1994). Predicting helping behaviors: The role of gender and instrumental/expressive self schemata. *Sex Roles*, 30, 647-661.
- Bierhoff, H. i Rohmann, E. (2004). Altruistic personality in the context of the empathy-altruism hypothesis. *European Journal of Personality*, 18, 351-365.
- Carlo, G., Eisenberg, N., Troyer, D., Switzer, G. i Speer, A. L. (1991). The altruistic personality: In what contexts is it apparent? *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(3), 450-45.
- Carlo, G. (2006). Care-based and altruistically-based morality. U: M. Killen i J. G. Smetana (Ur.), *Handbook of moral development* (str. 551-579). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. New York: Routledge.
- DePalma, M. T., Madey, S. F., Tillman, T. C. i Wheeler, J. (1999). Perceived patient responsibility and belief in a just world affects helping. *Basic and Applied Social Psychology*, 21, 131-137.
- Dragun, A. (2001). *Povezanost religiozne orijentacije, seksualnosti i prosocijalnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
- Eisenberg, N., Miller, P. A., Schaller, M., Fabes, R. A., Fultz, J., Shell, R. i Shea, C. L. (1989). The role of sympathy and altruistic personality traits in helping: A reexamination. *Journal of Personality*, 57, 41-67.
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*, 51, 665-697. doi:10.1146.

- Eisenberg, N., Fabes, R. A. i Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. U: N. Eisenberg, W. Damon i R. M. Lerner, *Handbook of Child Psychology: Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development* (str. 646-718). New York: Wiley.
- Flynn, F. J. i Lake, V. (2008). If you need help, just ask: underestimating compliance with direct requests for help. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95:128-143.
- Garcia, S. M., Weaver, K. D., Moskowitz, G. B. i Darley, J. M. (2002). Crowded minds: The implicit bystander effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 843–853.
- Graziano, W. G. i Eisenberg, N. H. (1997). Agreeableness: a dimension of personality. U: R. Hogan, J. Johnston, i S. Briggs (Ur.), *Handbook of personality psychology* (str. 795–824). San Diego, CA: Academic Press.
- Goodman, M. i Gareis, K. (1993). The Influence of Status on Decisions to Help. *The Journal of Social Psychology* 133, 23-32.
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25 (2): 161-178.
- Götte, L. i Stutzer, A. (2008). Blood Donations and Incentives: Evidence from a Field Experiment. *IZA Discussion Papers 3580*. Institute for the Study of Labor.
- Hafer, C. i Bégue, L. (2005). Experimental research on just-world theory: Problems, developments, and future challenges. *Psychological Bulletin*, 131, 128-167.
- Hardy, C. i Van Vugt, M. (2006). Nice guys finish first: The competitive altruism hypothesis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 1402-1413.
- Hastings, P. D., Utendale, W. T. i Sullivan, C. (2007). The socialization of prosocial development. U: J. E. Grusec i P. D. Hastings (Ur.), *Handbook of socialization: Theory and research* (str. 638-664). New York: Guilford Press.
- Heshka, S. (1983). Situational variables affecting participation in voluntary associations. U: D. H. Smith i J. Van Til (Ur.), *International perspectives on voluntary action research* (str. 138-142). University Press of America.
- Kamas, L., Preston, A. i Baum, S. (2008). Altruism in individual and joint-giving decisions: What's gender got to do with it?. *Feminist Economics*, 14, 23-50.
- Kardum, I. (2003). *Evolucija i ljudsko ponašanje*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Levine, R. V., Norenzayan, A. i Philbrick, K. (2001). Cultural differences in the helping of strangers. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 32, 543-560.
- Penner, L. A., Dovidio, J. F., Piliavin, J. A. i Schroeder, D. A. (2005). Prosocial Behavior: Multilevel Perspectives. *Annual Review of Psychology*, 56, 365-92.

- Pennington, D. C. (1998). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pittinsky, T. L. i Matic, T. (2005). Global Bystander Non-intervention: Cross-level Insights on Cross-national Helping. *Faculty Research Working Papers Series*. John F. Kennedy School of Government or Harvard University.
- Piliavin, J. A. i Charng, H. (2008). Altruism: A Review of Recent Theory and Research. *Annual Review of Sociology*, 16, 27-65.
- Raboteg – Šarić, Z. (1993). *Psihologija altruizma: čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*. Zagreb: Alineja.
- Regan, D. (1971). Effects of a favor and liking on compliance. *Journal of Experimental Social Psychology*, 7, 627–639.
- Reichle, B., Schneider, A. i Montada, L. (1998). How do observers of victimization preserve their belief in a just world - cognitively or actionally? U: L. Montada i M. J. Lerner (Ur.), *Responses to victimizations and belief in a just world* (str. 55-64). New York: Plenum Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Stebly, N. M. (1987). Helping behavior in rural and urban environments: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 102(3), 346-356.
- Wilson, E. O. (2005). *Kin selection as the key to altruism: its rise and fall*. Social Research.